

ПАНЧЕНКО Ю.В.

ОСОБЛИВОСТІ СОЮЗНИЦЬКИХ ВІДНОСИН НЕОКОНСЕРВАТИВНИХ УРЯДІВ М.ТЕТЧЕР І Р.РЕЙГАНА

На базі дослідження подій, що відбувались у Великій Британії та США у 80-х роках ХХ ст., зроблено спробу дати аналіз “особливих” відносин, що склалися між союзниками під впливом неоконсервативної ідеології.

Відносини, що склалися між США та Великою Британією, завжди були особливими, а в часи, коли уряди цих країн очолювали Р.Рейган і М.Тетчер, їх характеризували високий рівень взаємної довіри, існування спільних цілей у внутрішній та зовнішній політиці. У той же час США мали значення набагато більше для Великої Британії, ніж Велика Британія для США. Яскравим прикладом цього було ставлення до суперечок, які рідко, але виникали між державами.

У таких випадках Велика Британія робила все, щоб загладити протиріччя, а американська адміністрація часто не вважала за потрібне навіть пояснювати свої дії, які суперечили британським інтересам. Ця двозначність у відносинах формувала особливості союзницьких відносин між неоконсервативними урядами цих двох країн.

Зовнішньополітична діяльність неоконсервативної адміністрації Р.Рейгана у порівнянні з зовнішньополітичною діяльністю Великої Британії була набагато активнішою, більш масштабною, багатоплановою й результативною. США мали великий вплив на розвиток усього світового співтовариства, тому що являли собою у 80-х роках ХХ ст. одну з наддержав біполярного світу і вели боротьбу за світову гегемонію. Велика Британія в цей час була однією з потужних країн Європейського континенту і вела боротьбу за повернення своєї величчя, за можливість впливати на події у світі. М.Тетчер розуміла і підтримувала амбіційні прагнення США, вбачаючи в США приклад сучасної демократичної держави.

За словами відомого дипломата Г.Кіссінджера, кожне сторіччя виводить на авансцену історії одну країну, що має могутність, волю, інтелектуальні та моральні стимули, які необхідні “...для приведення системи міжнародних відносин у відповідність з власними цінностями. У XVII столітті... це була Франція... У XVIII столітті ініціатива перейшла до Великої Британії... У XIX ст. Австрія...” А в ХХ ст. провідні і впливові позиції було віддано США¹.

Російський політолог К.С.Гаджиев заперечує цю тезу, обгрунтовуючи неможливість “американського століття” об’єктивними причинами: існуванням наддержави СРСР, “...яка не допускала в зону свого впливу будь-якого стороннього втручання”², а також неможливістю однієї або двох країн повністю контролювати та скеровувати весь світ з його різноманітними проблемами.

Панченко Юлія Валеріївна - асистент кафедри політології, соціології та психології Сумського державного університету.

Порівнюючи зовнішньополітичну діяльність неоконсерваторів Великої Британії, очолюваних М.Тетчер, та зовнішньополітичну діяльність республіканської адміністрації США на чолі з Р.Рейганом та Дж.Бушем наприкінці 70-х та впродовж 80-х років, треба відзначити прагнення обох урядів відродити втрачену за попередній період велич своїх країн, їх авторитет у світовому співтоваристві, їх вплив на долі інших народів, їх бажання знищити комуністичну ідею.

Як британському, так і американському неоконсерватизму притаманний потяг до принципів ієрархії та стратифікації у світовому співтоваристві, що категорично заперечує принцип рівності у міжнародних справах. В основі цього принципу лежить традиційний постулат консерваторів про принципову історично сформовану й існуючу нерівність країн і народів, які є суб'єктами світової політики. Так, Р.Такер ще у 70-ті роки ХХ ст. писав, що *“...історія міжнародної системи - це історія самої нерівності... Держави були й залишаються народженими нерівними”*³.

На думку теоретиків неоконсервативної ідеології, намагання встановити рівність на міжнародній арені є не тільки неприпустимим з моральної точки зору, але й небезпечним, бо воно направлено проти міжнародного статус-кво. Спроби домогтися рівності, на їх думку, підривають традиційні устої, руйнують стабільність і порядок, заохочують *“необґрунтовані претензії”* інших країн і народів. Під гаслом боротьби з принципом міжнародного егалітаризму, сповідуючи неоконсервативні ідеї, уряди США і Великої Британії намагались дискредитувати принцип паритету у відносинах з іншими країнами, засуджували намагання країн, що розвиваються, встановити новий, більш справедливий міжнародний економічний порядок й подолати наслідки неоколоніалізму⁴.

У зовнішньополітичній сфері діяльності урядів неоконсерваторів Великої Британії і Сполучених Штатів Америки існувало багато відмінностей, що залежали від *“різнокаліберності”* цих країн, масштабів мети й завдань, історичної ситуації та історичної традиції. Особливе значення для формування зовнішньої політики мав характер політичних лідерів, їх особисті риси.

Коли у 1979 р. у Великій Британії прийшли до влади неоконсерватори на чолі з М.Тетчер, вони, у першу чергу, зосередили увагу на змінах в економічній сфері, в той час, як зовнішньополітичні проблеми не займали значного місця у шкалі державних пріоритетів. Голову уряду навіть звинувачували у відсутності зовнішньополітичного досвіду й схильності до міжнародних справ.

Уряд М.Тетчер поставив за мету досягти більш високого рівня довіри в англо-американських відносинах, зміцнити їх особливий характер. Прем'єр-міністр зосередила увагу уряду на позитивних чинниках спільних дій з США. Акценти на розбіжностях у політиці або на відмінностях інтересів не робилися. Початком англо-американського зближення та поглиблення співробітництва стала політика щодо ядерного озброєння. Велика Британія отримувала від свого союзника інформацію з ядерних питань, компоненти ядерної зброї, спиралася на технологічні досягнення Америки. Британія здійснювала свій зовнішньополітичний курс у фарватері політики США, керуючись, насамперед, вигідністю такого курсу: англійці отримували

передові технології, не витрачаючи при цьому свої кошти. Ще одним позитивним чинником союзницьких відносин була участь Англії в НАТО, що надавало їй впевненість в захищеності країни від ядерної загрози комуністичного світу. М.Тетчер вважала військову силу, обороноздатність важливими чинниками стабільності зовнішньополітичних позицій держави. У праці *“Мистецтво управління державою. Стратегії для змінного світу”* М.Тетчер обґрунтувала своє зовнішньополітичне тяжіння до США та до військової могутності таким чином: *“Зовнішня політика та забезпечення безпеки - це перш за все використання сили та могутності для досягнення власної мети у відносинах з іншими державами. Я як консерватор абсолютно не побоююсь такого твердження. Нехай інші намагаються досягти бажаних результатів в міжнародних справах не спираючись на силу. Вони приречені на невдачу. А такі невдачі завдають більшої шкоди, ніж відстоювання національних інтересів за допомогою традиційних засобів - балансу сили та надійної системи оборони”⁵.*

Найбільш докладно особливості союзницьких відносин розкрилися під час військових конфліктів, в яких брали участь Великобританія та США.

Першим випробуванням стала війна на Фолклендських островах. 2 квітня 1982 р. на територію Фолклендів (Мальвінські острови), які було захоплено Об'єднаним Королівством ще у 1833 р., вступили аргентинські війська і примусили капітулювати англійський гарнізон. Реакція М.Тетчер на цю подію була блискавична - на острови було відправлено велике військово-морське об'єднання і розпочато військові дії. Сполучені Штати надали відчутну допомогу союзниці у технічному забезпеченні, передачі розвідувальної інформації. Для США участь у цьому конфлікті була складним політичним рішенням. Взявши сторону Англії, вони пішли проти свого традиційного союзника у Південній Америці - Аргентини.

Наступним випробуванням став конфлікт 1983 р. між США та Гренадою. Після бурхливої реакції Великої Британії на вторгнення США в цю країну, якою формально керувала англійська королева, після розгніваних виступів М.Тетчер США усе ж отримали підтримку Британії.

У 1986 р. США оголосили про намір бомбардувати Лівію, яку було звинувачено в організації терористичних актів у Західній Європі. Вашингтон звернувся до Британії та країн континентальної Європи з проханням надати допомогу: дозволити використовувати англійські аеродроми і здійснити проліт авіації над територією європейських держав. Після переговорів тільки Велика Британія взяла участь у покаранні Лівії, надавши дозвіл американським бомбардувальникам використати англійські аеродроми.

У 1987 р. Кувейт звернувся до США та СРСР з проханням надати захист своїм морським торговельним шляхам, які були у небезпеці з причин ірано-іракської війни. США надали свої військові кораблі для супроводу нафтовантажів у Перській затоці не тільки Кувейту, а й іншим нейтральним державам. Цей конфлікт також не був відразу схвалений англійським урядом, але після низки переговорів Англія виступила на боці США, надавши власні кораблі-тральщики.

Пізніше М.Тетчер, пояснюючи участь Великої Британії у військових конфліктах, підкреслила, що *“...національний інтерес є єдиним значущим чинником при прийнятті зовнішньополітичних рішень”⁶.*

Взагалі, швидкий розвиток подій на міжнародній арені на той час вимагав від Лондона якнайшвидше визначитися з низки невідкладних проблем: “неоглобалістського” курсу американської адміністрації у протидії СРСР, загострення протиріч у Європейському економічному співтоваристві (ЄЕС) з питань бюджетної політики та фінансів, родезійського врегулювання, яке стало першим важливим випробовуванням зовнішньополітичної діяльності уряду М.Тетчер. Вміле маневрування при вирішенні родезійської проблеми, забезпечення британських інтересів на африканському континенті у нових умовах доводило, що новому британському керівництву, поряд з притаманним йому жорстким безкомпромісним стилем, властиві традиційний британський прагматизм, гнучкість і вміння пристосовуватись до нових умов.

Так, під час фолклендської кризи, яка стала дуже серйозним іспитом для М.Тетчер, вона, ігноруючи вагання навіть Міністерства закордонних справ, зробила ставку на силове вирішення проблеми, що призвело до людських жертв з обох сторін і до ускладнення взаємин з деякими латиноамериканськими країнами. Такий же стиль ведення міжнародних справ М.Тетчер продемонструвала і в ЄЕС при обговоренні бюджетних питань, що загрожувало Лондону ізоляцією в співтоваристві. На цій підставі деякими спостерігачами робився висновок про те, що тетчеризм стверджував авторитарний стиль в англійській дипломатії. Але родезійське врегулювання і домовленість з Китаєм про передачу у 1997 р. під його юрисдикцію Гонконгу свідчили, що прийняття таких важливих рішень можливе лише при дотриманні класичної англійської дипломатії, її прагматизму і вміння шукати і знаходити баланс користі та інтересів. Уряд демонстрував вірність традиції, сутність якої виклав ще лорд Солсбері, зазначивши, що у Англії немає одвічних союзників і одвічних ворогів, а є тільки постійні й одвічні інтереси.

Саме цей стиль продемонструвала М.Тетчер і у ставленні до СРСР: спочатку однозначно негативна лінія поведінки, пізніше, у 1983-1984 рр., - переоцінка підходів до проблеми відносин Схід-Захід, а у 1985-1986 рр. - навіть готовність надати новий імпульс британсько-радянським відносинам.

У боротьбі з комуністичною ідеологією Великобританія була найвірнішою союзницею США, але це не заважало їй орієнтуватися на власні інтереси, які не завжди і не в усьому співпадали з американськими.

Так, М.Тетчер продемонструвала готовність розпочати діалог з СРСР. До розуміння необхідності такого дипломатичного кроку вона прийшла раніше, ніж американська адміністрація Р.Рейгана, і прагнула знайти свою власну роль у налагоджуванні діалогу. Причинами зміни жорсткого курсу у ставленні до СРСР стали перебудовчі процеси в Радянському Союзі та їх сприйняття М.Тетчер як довгострокового фактору стабілізації міжнародного становища. Британське керівництво дійшло висновку про відповідність перебудовчих процесів не тільки інтересам радянського народу, але й усього світового співтовариства. При цьому М.Тетчер не припиняла різко, негативно й жорстко оцінювати соціалізм. Вона була послідовна у своїх поглядах і діях, але радянсько-британські відносини прагнула будувати на діловій, реалістичній основі з урахуванням зрушень у міжнародному житті та інтересів своєї країни.

Якщо зовнішньополітична консервативна доктрина Великої Британії складалася впродовж століть, вдосконалюючись кожним наступним поколінням державних діячів-консерваторів, то зовнішньополітична ідеологія неоконсерваторів США у 80-х роках ХХ ст. формувалася як комплексна теорія вже під час практичних дій рейганівської адміністрації. Вона ґрунтувалася на трьох постулатах: войовничий антикомунізм, силовий глобалізм та відродження стратегії “*стримування*”, від якої відступила попередня адміністрація Дж.Картера в умовах розрядки 70-х років.

Головною ознакою зовнішньополітичного курсу американських неоконсерваторів на чолі з Р.Рейганом та Дж.Бушем, які прагнули подолати “*в’єтнамський синдром*” і відродити світове домінування США, була ставка на силу. Провідний ідеолог неоконсерватизму І.Крістол відверто говорив про основне кредо Америки: “*Канонерки потрібні для підтримки міжнародного порядку такою ж мірою, як і поліцейські машини для порядку всередині країни*”⁷. “*Політика канонерок*” застосовувалася зовнішньополітичним відомством США в усьому світі, зокрема до Радянського Союзу та інших країн, які не вписувалися у схему американської демократії та зачіпали світові інтереси США, навіть щодо своїх партнерів у Західній Європі та Японії.

Вже з 70-х років воєнно-політична стратегія США, визнаючи стратегічний паритет між СРСР та США, розглядала необхідність зменшення небезпеки ядерної війни шляхом переговорів з проблеми обмеження озброєнь. Новим було для цієї стратегії і положення про необхідність більш обережно, “*вибірково*” підходити до залучення США у локальні воєнні конфлікти, основна роль відводилась союзникам, підвищувалося значення невоєнних засобів як інструменту зовнішньої політики.

Сполучені Штати вміло використовували свою союзницю Великобританію для протистояння СРСР у різних регіонах світу, для забезпечення присутності в Європі і реалізації свого впливу на вирішення європейських проблем. У свою чергу Велика Британія підтримувала амбіційні плани адміністрації Р.Рейгана щодо гегемонії США у світі: участь у військових конфліктах, у ставленні до СРСР, в політиці щодо моджахедів⁸.

Взагалі, зовнішньополітичні погляди рейганівської адміністрації характеризували бажання бачити увесь світ облаштованим на взірць США. Відомий американський вчений Джон Кеннет Гелбрайт зауважував: “*Завжди можна бути впевненими в тому, що ми постійно піклуємося про неблагополучні політичні події як у сусідів, так і у віддалених невеликих країнах. Об’єкти нашої уваги змінюються з плином часу. В міру того, як нам набридає одна країна, або починає здаватися, що там нема чого робити і ми поводимося як ідіоти, або з’ясовується, що пересічний американець навіть не знає, де знаходиться ця країна, ми швидко переключаємося на іншу*”⁹. Російські дослідники В.А.Кременюк та Г.О.Трофименко назвали таку особливість американської зовнішньої політики “*американоморфізмом*”¹⁰.

Неоконсервативна адміністрація не просто бажала, щоб оточуючий світ був “*схожим*” на США та відповідав американським уявленням про нього, але й була готовою силою примусити інші країни погодитися з американськими стандартами демократії, свободи, справедливості, як це

продемонстрували події в Гренаді, Лівії, у Перській затоці. Сучасні американські неоконсерватори стверджують: *“...Американські цінності універсальні. Люди бажать говорити про те, про що думають, поклоняються тим, кому хочуть, обирати тих, кого хочуть бачити у керівництві; тріумф цих цінностей в більшості поза сумнівом можливий, коли міжнародний баланс сили прихильний до тих, хто вірить в них”*¹¹. Таку позицію американського неоконсерватизму підтримувала і М.Тетчер: *“Тільки Америка має моральне право, а також матеріальну основу, що дозволяє займати місце світового лідера. Доля Америки нерозривно пов’язана з відстоюванням цінностей свободи в глобальному масштабі. Найближчі прихильники Америки, особливо союзники англомовного світу, повинні розглядати місію Америки як основу для вироблення своєї власної місії”*¹².

Позиція М.Тетчер загалом співпадала з переконаннями та ідеологічним кредо президента США Р.Рейгана. У Рейгана і Тетчер багато спільного. Вони прагнули змін у своїх країнах; обидва вважали за необхідне обмежити економічні функції уряду; вірили у моральні параметри капіталізму, ототожнюючи вільний ринок з вільним суспільством; у сфері зовнішньої політики - були переконані у необхідності зміцнювати оборонну могутність Заходу і протистояти радянській загрозі. І Рейган, і Тетчер ставили за мету запобігти занепаду своїх країн.

Що стосується темпераментів, то Рейган і Тетчер - антиподи. Рейгана хвилювала лише генеральна лінія політики держави, деталями, на його думку, повинні займатися інші. Тетчер же опрацьовувала й деталі реалізації ідей. Вона захоплювалася вишуканістю і невимушеністю Р.Рейгана, але її дратували його інтелектуальні лінощі. Він же захоплювався витримкою і рішучістю Тетчер¹³.

Ці взаємні симпатії доповнювали особливість відносин між країнами, а також створювали підґрунтя для лідерів щодо перейняття досвіду керування урядом. Приклад поведінки Сполучених Штатів у світі досить сильно вплинув як на М.Тетчер, так і на її зовнішню політику, яка отримала чорно-біле забарвлення.

Дипломатія Великої Британії дотетчерівського періоду робила наголос на докладному та витонченому підході до розв’язання проблем, намагаючись впливати на інші міжнародні суб’єкти обхідними шляхами. Уряди Англії спокійніше ставились до невдач, вкрай терпляче розв’язували тривалі проблеми, перевага надавалася мирному вирішенню конфліктів: переговорам, дипломатії, переконанню. Сполучені Штати ж набагато легше вдаються до сили, зіштовхуючись з реальним чи потенційним противником, віддають перевагу примусові, а не переконанню; покаранню, а не внутрішній мотивації. За словами дослідника Р.Кагана¹⁴, американці прагнуть чіткості в міжнародній політиці, розв’язання всіх проблем, усунення всіх небезпек. Американці завжди намагаються ухвалювати одноосібні рішення в міжнародних відносинах. США неохоче діють через міжнародні інституції, такі як ООН, не дуже прагнуть співпрацювати з іншими націями задля спільної мети, скептичніше ставляться до міжнародного права. Вони здатні вдаватися до протиправних операцій, якщо це корисно.

У роки рейганівської адміністрації поряд з цими негативними рисами зовнішньої політики США під впливом М.Тетчер з’явився більш обережний дипломатичний підхід у вирішенні проблем у найважливішому напрямку

того часу - у відносинах з СРСР. Р.Рейган, керуючись прикладом союзниці - Великої Британії, пішов шляхом дипломатичних переговорів, зустрічей, мирного вирішення всіх проблем.

Підсумовуючи зовнішньополітичні союзницькі відносини США та Великої Британії у 80-ті роки ХХ ст., слід відзначити їх особливий характер, що набув більш глибокого ідеологічного зв'язку, ніж за часів попередніх керівників. Участь Великої Британії в усіх конфліктах, які розв'язували Сполучені Штати, демонструвала її прихильність та відданість союзнику. Параметри країн, їх масштаби на світовій арені не дають змоги однаково оцінювати їх внесок у розвиток відносин: США мали технічну, економічну, технологічну змогу диктувати свої умови Великій Британії. В той же час Велика Британія, йдучи у фарватері політики США, отримала можливість користуватися могутністю Америки, передовими технологіями, щоб почати відновлення своїх позицій у світі. Серед негативних наслідків цих відносин слід назвати високий рівень залежності зовнішньої політики Великої Британії від США, що призводило до певної втрати змоги самостійно приймати рішення щодо міжнародних подій.

¹США: еволюция основных идейно-политических концепций. Памяти профессора Н.В.Сивачева / Под ред. А.С.Манькина. - М.: Изд-во Московского ун-та, 2004. - С.275.

²Гаджиев К.С. Идея "американского века": история и современность // США: эволюция основных идейно-политических концепций. - С.284.

³Tucker R.W. The inequality of nations. - N-Y., 1976. - P.3.

⁴Мельвиль А.Ю. США - сдвиг вправо? - М.: Наука, 1986. - С.121.

⁵Тэтчер М. Искусство управления государством. Стратегии для меняющегося мира / Пер. с англ. - 2-е изд. - М.: Альпина Брукс, 2005. - С.17.

⁶Там же. - С.20.

⁷Цит. за: World Politics. - 1978. - Apr. - P.452.

⁸Reagan and the world / Ed. by David E.Kyvig. - N-Y. etc.: Praeger, 1990. - VIII. - P.49.

⁹Galbraith John Kenneth. Next: The St.Pierre Syndrome // New-York Times. - 1982. - 1 January.

¹⁰Кременюк В.А., Трофименко Г.А. Внешнеполитические традиции // Современная внешняя политика США. - М., 1984. - Т.1. - С.146.

¹¹Condoleezza Rice. Promoting the National Interest // Foreign Affairs. - 2000. - Vol.79. - №1. - P.49.

¹²Тэтчер М. Искусство управления государством. Стратегии для меняющегося мира. - С.48.

¹³Хенрик Беринг-Енсен. Мэгги и Ронни - две горошины в одном стручке // За рубежом. - 1991. - №12.

¹⁴Роберт Каган. Про рай та владу // www.ji.lviv.ua/ji-library.

PANCHENKO YU.V.

Peculiarities of Allied Relations between Neoconservative Governments of M. Thatcher and R.Reagan

Based on researches of events in Great Britain and the USA in the 80ies of the XX cent., there is made an attempt to analyze the "specific" relations kept between allies under the impact of neoconservative ideology.

Отримано 5.05.2007.